

BUITEN

4^E JAARGANG N^O. 47.

ZATERDAG 19 NOVEMBER 1910.

Foto Aug. F. W. Vogt.

HET HUIS HEIJEN TE HEIJEN IN LIMBURG.

INHOUD:

OVERZICHT VAN DE WEEK.	BLZ. 554
DE WATERSPIN, DOOR L. F. HOOGSTEDEN.	„ 554
WELKE WINTER WAARSCHIJNLIJK IS, DOOR V. BEUKENSLLOT.	555
HET HUIS HEIJEN (L.), DOOR A. F. VRN BEURDEN, GEÏLLUSTREERD.	BLZ. 553 EN 556—557
HOUTSNIPPEN, DOOR L. SEEGER.	BLZ. 557
„IN DE MEIBOSCH KLOPPEN”, DOOR F. C. J. SCHEURLEER, GEÏLLUSTREERD.	558
PISA, DOOR C. J. R. V. L., GEÏLLUSTREERD.	559
BATAVIASCHE VRUCHTEN: PAPAJA, GEÏLLUSTREERD.	561
EEN PRAATJE OVER KLOKKEN, GEÏLLUSTREERD.	562

BERICHTEN VAN REDACTIE EN UITGEVERS.

Alle kopij ook die met illustraties, zoomede afzonderlijke illustraties (fotografieën, teekeningen, enz.), gelieve men te zenden aan de redactie, Rokin 74—76, Amsterdam. Duidelijke naam en adresvermelding wordt verzocht ook achter op de foto's.

De uitgevers verzoeken beleefdijk dit blad te noemen als men naar aanleiding van eene advertentie, een aanvraag of een bestelling aan een adverteerder doet.

Het auteursrecht voor den inhoud van dit blad wordt verzekerd overeenkomstig de Wet van 28 Juni 1881, Stbl. No. 214.

OVERZICHT VAN DE WEEK.

5 NOVEMBER. De Nobelprijs voor natuurkunde toegekend aan prof. J. D. van der Waals te Amsterdam.

7 NOVEMBER. Dood van prof. J. Spanjaard, oud-directeur der voormalige Indische Instelling te Delft, en van prof. P. van den Burg, hoogleraar aan de Technische Hoogeschool aldaar.

De kroning van koning George V wordt bepaald op 22 Juni 1911. Regeeringsverklaring van het nieuwe Fransche kabinet, waarin het voornemen tot beperking van het stakingsrecht wordt aangekondigd.

8 NOVEMBER. Verkiezingen in de Vereenigde Staten van Amerika. Roosevelt's candidaat wordt geslagen, de democraten verkrijgen de meerderheid in het Huis van Afgevaardigden.

Te Brussel worden bij de opening van het Parlement socialistische betoogingen gehouden voor parlamentsontbinding en algemeen enkelvoudig kiesrecht.

Uiterst koele ontvangst van de regeeringsverklaring in de Fransche Kamer.

Stakingsonlusten in Zuid-Wales. Er worden troepen afgezonden tot onderdrukking van de ongeregelde heden.

Te Lissabon worden 5 generaals en 17 lagere officieren gevangen genomen, beschuldigd van samenzwering tegen de republiek.

9 NOVEMBER. In de Fransche Kamer beantwoordt Briand de interpellaties. Een motie van vertrouwen in het kabinet wordt aangenomen met 296 tegen 209 stemmen.

Begin van de nationale vliedemonstraties te Ede. Huldiging van Henri Wijnmalen door den heer D. Fockema namens den Alg. Ned. Wielrijdersbond.

De Turksche leening komt tot stand met een consortium van Duitsche en Oostenrijksche bankiers.

Anti-Amerikaansche onlusten te Mexico, naar aanleiding van het lynchen van een Mexicaan in Texas.

Een geheime rechtbank te Tokio veroordeelt 20 Japannezen, beschuldigd van het deelnemen aan een samenzwering tegen den keizer, tot de doodstraf.

10 NOVEMBER. De Papendrechtsche strafzaak hervat voor het gerechtshof te Arnhem.

Een officieus bericht maakt bekend, dat de z.g. veto-conferentie in Engeland is mislukt; de redenen worden niet opgegeven.

Aankomst van Abd-el-Azis, ex-sultan van Marokko, te Amsterdam.

11 NOVEMBER. Aanhoudende regens veroorzaken op vele plaatsn in Frankrijk overstromingen.

Te Lissabon komen 4 gevallen van pest voor.

Sneeuwstormen in Noord- en Midden-Duitschland, waardoor groote storing in het telegraaf- en telefoonverkeer wordt veroorzaakt.

De Rijksdoema kiest haar vroegeren voorzitter Goetsjkof, die in den afgelopen zomer zijn ambt had neergelegd, opnieuw tot president.

DE WATERSPIN.

(ARGYRONETA AQUATICA).

GIJ zijt met 't schepnet op jacht. Plotseling ziet ge iets vreemdsoortigs. 't lijkt wel een zilveren bel, door het water voortbewegen. Daar wilt ge meer van weten en ge laat het vreemde ding in het net glippen. Ge weet zeker, heel zeker, dat ge niet mis hebt geslagen, en toch... toch is „het” u ontsnapt, want alleen een groote spin — brr. spinnen! — met grijsbehaard achterlijf, werkt zich tusschen de planten naar boven, om door uw pincet — want met uw hand durft ge zoo'n griezelig beest waarschijnlijk niet aan te pakken — te worden teruggeworpen in het water, of, als ge nog maar heel kort bevriend zijt met moeder Natuur, door uw hak te worden verpletterd. En dat is jammer. Want zie, nauwelijks is het dier terug in zijn element, of het verandert weer in een zilveren bolletje!

Lezer, gij hebt kennis gemaakt met een der merkwaardigste insecten uit 't zoet water: de Waterspin. *Argyroneta*, de zilveromhulde, heeft de wetenschap dit interessante dier genoemd, dat, zooals we straks hebben gezien, een vreemd en verrassend schouwspel oplevert, daar haar achterlijf onder water omgeven is door een dunne luchtlaag, die als een druppel kwikzilver glinstert. Deze luchtlaag verraadt de aanwezigheid van het diertje, dat anders wegens zijne kleinheid licht onopgemerkt zou blijven; zij wordt niet alleen door de fluweelachtige, muisgraauwe beharing vastgehouden, die het nat-worden van de huid verhindert, maar bovendien door een soort van vernis van het omgevende water gescheiden.

De Waterspin behoort tot de Zakspinners, een afdeling van de familie der Buisspinners, die weer behoort tot de zesde orde (d.z. de Echte Spinnen) van de spinachtige dieren. Van geen enkelen Zakspinner biedt de levenswijze zoovele merkwaardige eigenaardigheden aan als van de Gewone Waterspin. Door haar uiterlijk trekt zij volstrekt niet de aandacht. In tegenstelling van hetgeen bij de overige spinnen als regel geldt, is het mannetje bij deze soort Forscher gebouwd (15 m.M. lang) dan het wijfje (ruim 12 m.M. lang). Bij beide heeft het bijna onbehaarde, roest-roodachtige kopborststuk aan de zijden en van achteren een bruine, om het voorhoofd een zwartbruine tint; van voren is het met 3 zwarte, overlansche strepen, van achteren met zwarte stralen geteekend. Het olijfbuine achterlijf is met een teer waas van witachtig grijze, fluweelachtige haren bedekt, waarop 2 reeksen van putjes in 't oog vallen.

Dit over de systematiek en de morphologie. Thans gaan we ons diertje thuis in 't aquarium bespieden, en, wanneer dit voldoende met waterplanten is bezet, zullen we weldra kunnen waarnemen hoe het nijvere dier zich van wat spinsel en een paar luchtbellens een volkomen lucht- en waterdichte woning vervaardigt, die een gemakkelijk en droog verblijf te midden van het water aan haar bewoonster biedt. Wanneer de spin een geschikte plant voor haar luchtkasteel gevonden heeft, zwemt zij naar de oppervlakte van het water en steekt, met naar beneden gericht kop, de punt van het achterlijf boven de oppervlakte in de lucht, laat wat kleefstof uit de spinklieren vloeien, kruist de achterpooten en neemt dan, snel naar beneden duikend, een meer of minder groote, aan de punt van 't achterlijf hangende luchtbel mee. Deze wordt met behulp van de spinstof aan een plantenstengel bevestigd, waarna de reis naar boven zoo dikwijls herhaald wordt, totdat de klokvormige luchtige duikerklok, die met de punt naar beneden is gericht, de grootte van een duivenei heeft bereikt. Verscheidene spindraden worden gedurende het bouwen gespannen om aan het nest de vereischte stevigheid te geven, andere, die rondom den ingang zich in alle richtingen uitspreiden, dienen als valstrikken voor den voorbijzwemmenden buit. Indien de spin hare slachtoffers afwachtte, zou zij menigmaal honger moeten lijden; zij gaat ze echter ook wel opzoeken en houdt zich niet strikt aan één bepaalde wijze van jagen, gelijk hare verwanten, die in de lucht vangwebben hebben. Zoodra zij een prooi gegrepen heeft, kruipt zij bij den eersten den besten stengel omhoog en verslindt het lekkere hapje in de lucht, — soms kiest zij tot eetzaal haar duikerklok, of hangt het overschot voor toekomstig gebruik op, zoodra haar honger gestild is. Ofschoon de Waterspin niet uitsluitend aan 't water is gebonden, kan zij er toch niet lang buiten. Meermalen werden spinnen waargenomen, die de vervolging van hun prooi op het land voortzetten. Zij vallen meest insecten aan, die de wind op de oppervlakte van het water heeft geworpen, maar ook in 't water maken zij op vele dieren jacht, vooral op watermijten, kokerjuffers, waterpissebedden, e.d.

In den paartijd, d.i. in de lente en in den herfst, bouwt ook het mannetje in de nabijheid van de woning van het wijfje een duikerklok, maar van minder omvang, en verbindt deze dikwijls door een gang met die van het wijfje. In dezen tijd zijn de dieren zeer levendig en 't mannetje geraakt niet zelden aan 't vechten met mededingers. De vereenigde paartjes daarentegen leven in vrede samen. De eieren worden door het wijfje in een omhulde luchtwaterplant bevestigd en zorzuldig bewaakt. Na ongeveer 45 dagen verlaten de jonge spinnen haar gevangenis en beginnen zich een eigen nest te bouwen. Tot winterkwartier dient eveneens een duikerklok, die van onderen stevig met spinsel is afgesloten; bij voorkeur echter overwintert de Waterspin in een ledig slakken-

huis, waaruit zij van te voren den bewoner opeet; het huisje wordt door middel van een kunstvol weefsel tegen het indringen van vijanden beschermd. Maar niet alleen in den winter bewoont zij eens andersmans huis; ook in den zomer kan men dikwijls slakkenwoningen vinden, waarin zich waterspinnen hebben gehuisvest.

De Waterspin is een zeer interessant waarnemings-object voor 't aquarium. Karl Aug. Rietmayer, uit Weenen, verhaalt hieromtrent in een brief het volgende:

„Op een dag in Februari ving ik een Waterspin en bracht ze in een klein aquarium (16 × 9 × 6 c.M.) onder. De inrichting bestond uit een vingerdikke zandlaag, wat kiezelsteentjes als versiering en verder een paar waterplanten. Het aquarium werd met een glasplaat afgedekt. Weldra voelde de spin zich thuis en begon haar luchtneest te bouwen. Toen de spin met dit werk een aanvang maakte, ging ik weg om voedsel voor haar te halen. Hiervoor gebruikte ik eerst Watervlooien, die zij in groote massa, maar blijkbaar niet met veel smaak opat. Toen uit mijn kikker-eieren de eerste kikkervisjes te voorschijn kwamen, probeerde ik het hiermee. En dit vleezige voedsel scheen haar veel meer te behagen; zij verslond er dagelijks twee tot drie van. Zoodra een kikkerlarve voorbij haar nest kwam, schoot zij bliksemsnel te voorschijn en sleepte den buit naar binnen. Toen dit voedsel oprakte, kwamen de vliegen aan de beurt. En daarmee had ik het lievelingsvoedsel van mijn spin gevonden, hoewel zij ook hierop zeer kieskeurig was. Het best smaakten haar kleine exemplaren, vooral kamervliegen, grootere, zooals vleeschvliegen e.d. raakte zij niet aan. Het liefst at zij, wanneer ik het voedsel aan een dunnen draad gebonden voor de opening van haar nest hield. Daarbij was zij in den loop van den tijd, ik mag bijna zeggen zóó betrouwbaar geworden, dat zij, wanneer ik een draad voor haar nest bewoog, dadelijk naar buiten kwam kijken. Ik moet hierbij nog opmerken, dat elke vlieg, die men de spin als voedsel wil geven, levend moet zijn, of zich ten minste moet bewegen, anders kijkt zij er niet naar om.

„Zoo was de zomer genaderd. Daar het genoemde aquarium sterk aan het zonlicht was blootgesteld, was langzamerhand de heele duikerklok, ja, zelfs ieder draadje, evenals de ruiten van het aquarium, met een groene laag van algen overtrokken, zoodat van het mooie luchtkasteel weinig meer te zien was. Ik maakte daarom het aquarium schoon, waardoor de woning van mijn spin vernield werd en richtte een anderen bak voor haar in. En nu lette ik beter op dan den eersten keer. Twee dagen lang bleef de spin dakloos in het water. In den nacht daarop bouwde zij zich echter weer een huis, zóó mooi en groot, dat het eerste er niet bij kon halen. Ongelukkig echter kwam ik bij de voeding met het draadje te dicht bij het nest, en klok!, de groote luchtbel schoot naar boven. Het duurde echter niet lang, of de spin toog weder aan het werk om haar ballon opnieuw te vullen. Wel is waar bereikte deze niet meer de vroegere grootte, maar ik kreeg de gelegenheid om waar te nemen, dat het diertje volgens een bepaald plan te werk ging. Ja, de wijze, waarop het werkte, duidde op een hooge ontwikkeling — als ik 't zoo noemen mag — van denkvermogen. De gebroken draden werden hersteld, terwijl er nieuwe werden bijgevoegd. Het door de ontsnapping van de luchtbel eenigszins omgekantelde nest werd met geweld weer recht getrokken en van onderen stevig met draden verankerd. Daarna begon de eigenlijke vulling. Langs een der sterkste draden naar de oppervlakte van het water kruipend, stak zij het achterlijf naar boven en keerde met een groote luchtbel, die zij met de gekruiste achterpooten vasthield, weer terug onder het weefsel, waar de luchtbel werd losgelaten. Zoo werd het nest steeds grooter, totdat het na ongeveer een uur was voltooid.

„Toen kwam de tijd, dat ik op reis ging. Drie weken lang kreeg de spin niets te eten, en toch vond ik haar na dezen tijd in een uitstekenden toestand terug, ja, ze scheen zelfs gegroeid te zijn. Dat ook deze spin lange hongerperioden kan doorstaan, werd mij hierdoor bevestigd. Toen de zomer ten einde was en de eerste koele dagen kwamen, bemerkte ik, dat mijn spin niet meer zooals vroeger in haar woning zat, maar zich voortdurend op een drijvend blad ophield. Dit was in het begin van haar gevangenschap ook nu en dan het geval, maar bij de minste beweging van het water schoot zij dan in de diepte, terwijl zij thans, zelfs wanneer ik haar aanraakte, niet meer te bewegen was, naar omlaag te gaan. Ik maakte hieruit op, dat zij voorbereidingen voor den winterslaap maakte en gaf haar daarom een massa kleine, drijvende waterplantjes in het aquarium. Kort daarop had zij zich hiervan een nestje gebouwd, waarin zij precies paste. Van dien dag af nam zij geen voedsel meer aan. „Meer dan negen maanden had ik deze Waterspin in mijn bezit gehad.”

L. F. HOOGSTEDEN.

Welke winter waarschijnlijk is.

IN den nacht, die den laatsten October van den eersten November scheidt, het was van Maandag op Dinsdag, begon de barometer „leelijk” te doen. Wij keken voortdurend naar het langzaam aflopend strookje papier van den grooten zelfregistreerenden, die een omlaag loopende, naar boven bollige kromme beschreef, ons vertellende, dat de barometer al sneller en sneller daalde.

Het weerkaartje van den vorigen dag vertoonde een depressie, nog liggende in het verre Noord-Westen, in de omgeving van de Schapeneilanden, reeds stormachtige winden brengende. In

de nabijheid van ons land daarentegen was alles rustig. Dit zou echter een stilte voor den storm zijn; want het was meer dan waarschijnlijk, dat dit laag Oostwaarts zou trekken. Waarvan slechts het gevolg kon zijn, dat het stille, kalme hoogweer over zou gaan in hoogst ongunstig depressieweer. De tijd van de najaarsstormen was aangebroken!

Het meteorologisch „beloop” in het najaar is gewoonlijk als volgt. Eerst hebben wij, b.v. als Augustus op z'n eind loopt, matig-krachtige Westelijke winden, die het weer eenigszins onweersachtig maken. Deze Westelijke luchtstroom doet den thermometer snel dalen. Immers, meer dan eens is het in het Westelijk gedeelte van ons land gebeurd, dat de grootste warmte omstreets midden Augustus werd waargenomen, terwijl het in begin September al zoo koud was, dat in den vroegen ochtend de velden wit zagen, dat een nachtvorst voorkwam.

Gedurende September is overigens bij dit nachtvorstweer de lucht rustig en kalm. Meest heeft men zwakke Zuidelijke winden, die soms zich eenigszins veroostelijken. Veelal is 't zonnig, waardoor het overdag aangenaam-warm is; 's avonds neemt daarentegen de temperatuur af, zoodat men in vele gevallen bijzonder frissche nachten heeft, gewoonlijk een mooien zonnedag voorafgaande. Zoo blijft het weer in den regel tot half October. Wel is waar ontstaan aanvankelijk af en toe nog kleine onweerlaagjes, plaatselijke inzinkingen, in de eerste plaats veroorzaakt door een ongelijke verwarming. Maar overigens blijft het weer goed. Dit is het eigenlijke herfstweer of nazomerweer, heel wat anders dus als het najaarsweer, dat de dichters ons schenken. Maar...

Ook dit jaar bleef het weer goed in September en begin October; bijzondere afwijkingen kwamen niet voor. Zelfs eind October bleef staan in het teeken van het barometrisch hoog. Voortdurend waren de winden zwak, dag in dag uit was de bewolking dun, zoodat de getemperde zonneschijn met den ongetemperden bleef afwisselen. De barometer maakte slechts kleine schommelingen. Tot die laatste October kwam met z'n aanwakkerende Zuid-westers, die een periode van storm en regen inleidden.

Sedert heeft bijna voortdurend het barometrisch laag de overhand gehad. Eerst arriveerde een bijzonder diep depressiestelsel, waarschijnlijk het overblijfsel van de cycloon, die verwoestend aan den overkant van den Oceaan opgetreden was. Deze depressie trok Oostwaarts, maar werd gevolgd door een nieuwe, die op haar beurt na een dag-of-vijf wederom door een andere gevolgd werd. Zaterdag j.l. scheen echter verbetering gekomen; in West-Europa was de barometer niet onbelangrijk gestegen, zoodat de wind zich vernoordelijkt had, waarbij het niet onbelangrijk kouder werd. Men scheen op weersverbetering te mogen rekenen, men voorspelde reeds sneeuw, die gevolgd zou worden door vorst. Echter bleek men niet gerekend te hebben op een nieuwe barometrische depressie, die, Zaterdag nog in het verre Westen voor het grootste gedeelte buiten onze meteorologische wereld gelegen, Zondagochtend ons reeds begon te beïnvloeden. Maandag was de barometer bij ons dan ook reeds tot beneden 740 m.m. gedaald. Inderdaad, het regent depressies.

Nu willen wij op iets heel belangrijks de aandacht vestigen. De meeste onzer lezers zullen zich nog wel den ontzettenden winter van 90 op 91 herinneren, toen het weken achteréén bleef vriezen. Zonder vóór den tijd den lezer te beangstigen, moeten wij hem toch mededeelen, dat er tusschen het najaar van 1890 en dat van 1910 een zeer groote overeenkomst bestaat. Ook toen volgde de eene depressie de andere op, ook toen bulderden de stormen, ook toen viel de regen in stroomen neer, kortom, ook toen zaten wij in de lagen. En och, men begrijpt reeds, wat wij zeggen willen: *het zou wel eens kunnen gebeuren, dat er ook een groote overeenkomst tusschen die twee winters kon worden geconstateerd.*

In het algemeen komt na een lange, uitgebreide serie depressies een standvastig hoog. Daarop kunnen wij bijna rekenen, dat is ook thans zoo goed als zeker. Wanneer het hoog in het najaar de overhand heeft, is het meer dan waarschijnlijk, dat in den winter depressie-weer zal heerschen. Terwijl omgekeerd na een hoog-herfst in de meeste gevallen een lagen-winter komt.

Maar, we herhalen het, geen nood voor den tijd. Want wat is een hoog-winter? Velen verkeren in de meening, dat bij hoogweer, of laten wij zeggen, al is dit niet precies hetzelfde, wanneer de barometer hoogstaat, het in den winter altijd koud is. Dit nu is niet het geval, al zit er ook eenige waarheid in. Of een winter warm dan wel koud is, hangt in de eerste plaats af van de luchtdrukverdeling, d.i. van de ligging van de hoogen en lagen ten opzichte van ons land. Licht het gebied van hoogen barometerstand ten Noorden van ons land, dan zijn bij ons de winden Oostelijk, zoodat het klimaat van Oost-Europa — en het zal ieder bekend zijn, dat het in den winter in Oost-Europa veel kouder is dan in onze omgeving, of in Zuid- en West-Europa — zich Westwaarts voortbeweegt, alzoo voorttrekkende in de richting van ons land. Echter kan het ook voorkomen, dat het hoog zich ten Zuiden van ons land bevindt. Dan hebben wij Westelijke winden, wellicht met zonnig weer gepaard. Westelijke winden brengen niet altijd regenweer maar in ieder geval geen strenge vorst. Van de ligging van het hoog hangt het dus in de eerste plaats af, hoe onze winter zal zijn. En al is het op het oogenblik waarschijnlijk, dat zich het geval 1890 zal herhalen, zij het dan ook op kleiner schaal, de mogelijkheid blijft bestaan, dat het weer zonnig maar zacht zal zijn. Meer kunnen wij — en kan geen sterveling met ons — op het oogenblik onmogelijk zeggen.

VAN BEUKENSLOT.

Foto Aug. F. W. Vogt.

HET HUIS HEIJEN. ACHTERZIJDE.

HET HUIS HEIJEN (L.)

DE Maas heeft zich in Noord-Limburg langzamerhand van het Westen naar het Oosten verplaatst. Thans loopt ze aan den rechteroever op vele plaatsen kort langs de zandige heuvels en is er aan die zijde slechts een smalle strook vruchtbare grond blijven liggen. De lange, groote verkeersweg langs den rechteroever van Venlo naar Nijmegen, omstreeks 1840 aangelegd, loopt over de geheele lengte bijna door eene zandige streek. Hoort men de automobielen in ongebreidelde 70 Kilometersvaart zien voortschieten, de dorpen doorvliegende, de lange rechte einden afrennende als waren het kilometers in plaats van uren.

Die groote weg, die nog altijd wacht op een tram of buurtspoorweg, doorsnijdt ook het dorp Heijen.

Zooals zijn naam reeds aanduidt, heeft noeste vlijt der opvolgende geslachten hier het bouwland moeten scheppen. Gaat men verder van het dorp af, dan bestaat nog de oertoestand, de golvende heuvelrug, afwisselend met de heide.

Deinend, alsof stormzeegolven
Zijn gestold in Zondvloednacht,
Ligt in loome rust bedolven
Heijen's bruine heidepracht.

Hebben de meeste kasteelen daar plaats gezocht waar goede konen omspoelen, de nabijheid lagen en stroomend water de gebouwen grond en de ligging aan een thans gedempten rivierarm. Oorspronkelijk kan het een versterkt jachthuis geweest zijn.

Het huis Heijen is, zooals de afbeeldingen doen zien, een wonderbaar samenstel van een poorttoren, van een heerenhuis uit lateren tijd met een eenvoudigen trapgevel en nieuwerwetsche ramen en vreemd gevormde zijgeveltjes aan de uitbouwjes.

Aan den toren sluit een smal hoogopgaand gebouwtje aan, half bergplaats, half gevangenis uit den feodalen tijd. Dat alles ziet men vanaf het voorplein vóór zich liggen, terwijl links de rentmeesterij ondergebracht is, in een langgetrokken gebouw. Rondom het geheel liep vroeger de oude uitlooper der Maas.

Oorspronkelijk behoorde Huis en Heerlijkheid anno 1520 aan Henrick van Spanrebock, dan aan de Vittinghoff genannt Schell, aan de von Rombergs zu Brüninghausen en de Wolff Metternich de Vinsebeck. Ook is het kasteel een tijdlang bewoond geweest door Jacob Snouckaert van Schauburg. De dorpsheeren hadden hun grafkelder juist voor het koor der kerk.

Heijen heeft ook ruim zijn deel gehad in de ellende der oorlogstijden. Onze grootouders hadden niet zoo groot ongelijk, als zij, in navolging hunner ouders, van oorlog, pest, hongersnood en duren tijd spraken als van de landsplagen.

Want, gelooft dat de Heijenschen de Franschen, die in den zeventwintigjarigen oorlog van 1758-1759 hier hun winterkwartier hadden opgeslagen, gaarne zagen vertrekken, evenals zij de Engelsche hulpsoldaten, die in 1794 in de kasteelen lagen en de later komende Franschen een groot kruis na gaven.

In den Spaanschen krijg was het Huis Heijen een vast punt voor de soldatenaanvoerders, om den tegenstander het overschrijden der Maas aan het Boxmeersche veer te beletten.

Om het bezit van het Huis waard gestreden en aldus zagen de bewoners beurtelings Spanjaarden of Staatschen, die als huurtroepen weinig medelijden met de bevolking hadden.

Het kasteel Boxmeer, dat men van af Heijen tusschen het geboomte ziet liggen, was in 1572 eigendom van graaf Willem van den Bergh, gehuwd met Maria van Nassau, zuster van prins Willem den Zwijger. Bekend is het dat Graaf Willem niet altijd dweept met den vrijheidszin van zijn zwager, maar dan eens Staatsch en dan eens Spaansch was.

Boxmeer leed onder die wankelmoedigheid zeer, want de Spanjaarden noemden het „het Geuzendorp”, terwijl zij er een sterk garnizoen geleegd hadden onder Thomas de Hodaye, een Waalschen hopman, waardoor de Staatschen het trachtten te herwinnen.

Vooraf trachtten de Staatschen het slot door list en geld te winnen. Een boodschapper werd met een som geld gezonden naar het slot te Boxmeer. Men veinsde hem te willen ontvangen, doch schoot hem op de eerste brug neer, zoodat hij met geld en al te water viel. In 1632 vond men bij het schoonmaken der gracht een deel der som terug.

Willem van den Bergh sloeg nu het beleg voor het kasteel en gedurende zes weken hielp hem de heer van Heijen. Maar deze moest het met den dood bekoopen. Zijne weduwe op Huis Heijen was ontroostbaar en Willem van den Bergh zond haar, na het innemen van het slot, den Waalschen kapitein Thomas de Hodayes als gevangene. Hij werd daar gekerkerd in het smalle gebouw naast de poort en wij kunnen ons voorstellen, dat hij geene goede dagen beleefd heeft bij de weduwe en haar handlangers.

Maar ééne was er die hem niet verliet en dat was de dochter

van den burggraaf Petri uit Boxmeer. Zij was de zijne geworden en liefde kent geen hinderpalen. Zij deed met een vertrouwde in een roeiboot 's nachts den overtocht over de Maas en stuurde deze handig door het moeras tot den voet der gevangenis. De Waal kreeg de middelen om de traliën te verbreken, welke zegt het verhaal niet, in ieder geval ging alles zóó stil in zijn werk en werd zóó handig uitgevoerd, dat hij uit zijn hoog verblijf spoedig in de boot en ver genoeg weg was, om buiten het Staatsche geweld te zijn. Het moedige meisje werd later zijne vrouw, toen Thomas rustiger dagen beleefde.

De plek waar zich dit voorval afspeelde is thans gedempt en aangehoogd en er staat nu kool te wassen, die gezien mag worden.

Het Huis Heijen is nu bewoond door den rentmeester der familie Wolff Metternich en hoewel het er nog krijgshaftig uitziet, is het een stil en rustig verblijf geworden, dat van verschillende zijden een aardig onderwerp voor een schilderij biedt.

A. F. VAN BEURDEN.

HOUTSNIPPEN.

WANNEER in October, op gunstig gelegen jachtereinen, klopjachten gehouden worden, dan behoort het tot de zeldzaamheden, wanneer niet eenige houtsnippen voor het geweer komen. Wel beweert men, dat deze fijne vogel ieder jaar zeldzamer wordt, maar niet iedereen is het daaromtrent eens en 1909 was, vergeleken bij tal van zijne voorgangers, wel degelijk een zeer goed snippenjaar.

Het „heden hier, morgen elders” kan op geen enkele wildsoort zoo goed worden toegepast als op de houtsnip; op plaatsen waar zij den eenen dag bij tientallen gezien wordt, is er den anderen geen enkele meer te vinden. En toch zijn er bosschen, kleine plekjes in die bosschen soms, die op de langsnavel een soort bekoring uitoefenen en waar men ze vroeg of laat in het seizoen zeer zeker zal aantreffen niet alleen, maar waar zij geregeld ieder jaar terugkomen. Het waarom van die voorkeur is niet te vinden; want op andere plaatsen in hetzelfde bosch, waar de struikgewassen dezelfde zijn, waar zij de tafel even rijkelijk gedekt vinden en de gesteltenis van den bodem niet verschilt van elders, zal men ze vruchteloos zoeken. Kent men de plaatsen, waar zij zich gaarne ophouden en heeft men een goeden staanden hond of een vluggen kleinen Spaniël, dan is een snippenjacht een der prettigste jachten van het gansche seizoen.

Is het weder vast, dan toont de snip ook minder neiging om de plaats te verlaten, waar zij de tafel gedekt vindt, maar, helaas, hoe weinig kunnen wij in ons land, gedurende de laatste maanden van het jaar, op vast weer rekenen? Het gevolg hiervan is, dat de liefhebber van een snippenjacht er met elk weer op uitgaat. Wie kiezen kan of kiezen wil, neme volle maan en zacht weer. De reden is licht te begrijpen. De snippen gaan 's nachts uit om voedsel te zoeken en daarbij komt een heldere lucht hun goed te stade. Bij zacht weder komen de wormen, vooral in de lage weilanden, talrijker aan de oppervlakte en is de vangst natuurlijk overvloediger: de snip heeft een goede maag, schijnt vlug te verteren en zet dan ook, in ongelooflijk korten tijd, veel vleesch aan. Komt zij b.v. in het begin der week uitgemergeld aan en zóó mager, dat zij de boter niet waard is waarin zij dient gebraden te worden, dan gebeurt het vaak, dat zij acht dagen later vet is als modder.

Na zulk een rustigen nacht liggen de snippen den daarop volgende dag hier of daar in het hout op een droog plaatsje, zijn dan bij het opvliegen eenigszins loom en geven den jager betere gelegenheid en meer kans om ze naar zijn weitasch te doen verhuizen.

Is daarentegen de nacht donker of, na vriezende weer, de bodem te hard voor den betrekkelijk zachten snavel der snippen, dan zijn zij hongerig, onrustig en erg ril. Houdt de vorst aan en hebben zij, zooals dat gebeurt in sommige streken van Engeland en Schotland, geen plan om nog verder te trekken, dan zoeken zij de meest beschutte plaatsen in het bosch op, verdrijven daar den tijd en trachten den honger te stillen met onder de doode blaren en op enkele weeke gedeelten van den bodem naar allerhande insecten te zoeken. Duurt de vorst te lang, of wordt zij te streng, dan zijn op een mooien dag alle snippen verdwenen.

Wanneer er sprake is van den trek dezer vogels, dan heet het ge-

woonlijk, dat *de snippen* (in het meervoud) trekken, en uit het feit, dat zij te zamen de lange tochten ondernemen, zou men allicht afleiden, dat zij behooren tot de gezellige vogels, welke bij voorkeur in gezelschap of troepen leven. Te meer nog zou men dit kunnen aannemen, omdat alles er op wijst, dat er een zeker overleg schijnt te bestaan omtrent het tijdstip waarop zij komen en gaan. Toch is de houtsnip alles behalve wat zij schijnt te zijn en bekommert zij zich niet het minst om het gezelschap harer gelijken. Al bevindt zich ook een dozijn houtsnippen in een betrekkelijk klein bosch, toch leeft ieder harer alleen en wel verre van, evenals zooveel andere trekvogels, afleiding te zoeken in het gezelschap van hare mede-boschbewoonsters, vermijden zij elkander zorgvuldig. Allen volgen toch, nagenoeg op hetzelfde uur, den wenk, haar door de natuur gegeven, dat het tijd is om aan tafel te gaan; ieder voor zich verlaat de zorgvuldig gekozen, aan haar alleen bekende schuilplaats, trekt naar het plekje, dat haar alleen bekend is als zijnde welvoorzien van allerhande lekkernijen en verlaat het om weer haar kluizenaarshutje te gaan opzoeken.

Vreemd, wanneer men het goed nagaat, is het doen en laten der houtsnippen. Hoe is het mogelijk, dat elke snip, zonder de minste ruggespraak met hare kameraden, zoo juist weet, waar zij moet wezen om voedsel te zoeken? En met welke zekerheid weet iedere houtsnip 's nachts altijd denzelfden weg te volgen? Zelden ziet men er meerdere te zamen; ieder van haar gaat zijn eigen weg; twee, hoogstens drie vliegen wel eens te gelijk denzelfden weg langs, maar meer niet. En gerust kan men van een *weg* spreken bij het nachtelijk heen en weer trekken der snippen; want die weg bestaat en jagers, die van de gewoonten der snippen goed op de hoogte zijn, kennen dien weg in de lucht uitstekend en weten zeer goed waar zij moeten wezen om de snippen, op weg naaar de voederplaatsen gemakkelijker onder schot te krijgen. Daarom is het voor een goede snippenjacht noodig, dat de jager die wegen leere kennen, dat hij wete waar elke snip opstaat, langs welken kant zij naar de voederplaats trekt en langs welken kant zij terugkomt, want juist die haast automatische regelmatigheid strekt haar ten verderve.

Voor den jager zal de snip altoos eene der meest verleidelijke wildsoorten blijven. Stoot hij haar overdag op, dan is zij veel vlugger op de wieken, dan hij verwacht. Met een zeldzaam overleg en buitengewone behendigheid weet zij zich door het hout heen te werken, om in een oogwenk, zonder het minste geritsel te veroorzaken, tusschen de boomtoppen te verdwijnen, den jager niets achterlatend dan het snel voorbijgegaan beeld van een donkerbruinen vogel, met opgetrokken schouders, naar beneden gehouden snavel en met den eigenaardigen kop, waarin als twee zwarte kralen een paar vochtige oogen glinsteren. Wie dat beeld eenmaal gezien heeft, zal zich nooit meer vergissen, want een houtsnip lijkt alleen op een houtsnip.

Houtsnippen worden meer misgeschoten dan de meesten wel denken. Ook haar vlucht is, zelfs in het dichtste houtgewas, sneller dan men zich voorstelt en zij weet uitstekend partij te trekken van alles wat maar eenigszins in staat is om haar tegen de hagelkorrels te beschutten. Onder dat opzicht kan alleen het konijn met haar wedijveren; want beter dan onverschillig welk ander haarwild, kan het van elke dekking gebruik maken.

Ook des avonds op den trek is de houtsnip niet gemakkelijk

Foto Aug. F. W. Vogt.

HET HUIS HEIJEN, VAN UIT DE WEIDE.

Foto H. M. de Koningin.

EIKSCHILLERS UIT UDDEL.

dien jongen, nauwelijks de kinderschoenen ontwassen, hoe hij zonder ophouden de zware bijl hanteert en met twee of drie felle slagen de dikste takken doorhakt, uren en uren achtereen, zonder eenig teeken van vermoeidheid. Met dezelfde drift werken vader, moeder en dochter door, het is of hun leven er mede gemoeid is. Hun handen zijn van binnen door de eek 2) geloid tot een bruine eeltlaag, die al de zeep van Boldoot niet zou kunnen schoonwassen. De drie andere kinderen zijn nog te klein om mede te helpen; de jongste spruit, een vernemstig 3) dink, zooals de vrouw met moederlijken trots verzekert, zit op zijn manier ook al te kloppen met een houten hamer.

In het eerst vrij stroef tegenover de „vremde stadslu”, worden de menschen toeschietelijker als wij hen toespreken in het Veluwsch dialect, waarvan zij verrast opkijken. Op eenvoudige, fatsoenlijke manier vertelt de man van zijn werk; men bemerkt wel, dat hij verder is geweest dan zijn dorp. Hij heeft gediend en is oppasser geweest bij een officier; des zomers gaat hij naar Holland grasmaaien. In Amsterdam is hij ook geweest, maar daar zou het hem niet lijken; die drukte mocht hij niet, en de grachten konden zoo mirakels stinken. Hier in de bosch 4) was het veel frisscher en had men geen last van de burenen. Met zulk mooi weer als vandaag was het liefhebberij om in de bosch te werken, en als het hout maar goed wou „schellen”, was het wel plezierig werk. Maar vandaag ging het biester slecht, er zat zeker schoer 5) aan de lucht.

Foto H. M. de Koningin.

MOEDER DE VROUW AAN HET WERK.

Ik keek eens rond en ving een ongeloofigen blik van mijn vrouw op. Het was verrukkelijk weer, warm maar niet drukkend, en de lucht, voor zoover die hier op deze open plek in het bosch zichtbaar was, stond volstrekt niet naar onweer. Maar tegen den avond brak er een geweldige bui los, die den hemel in vuur en vlam zette, zoodat wij de opmerking maakten, dat er misschien toch wel verband bestaat tusschen de electriciteit in de atmosfeer en het minder gemakkelijk loslaten van de eikenschors. Of dit verband door de meteorologen erkend wordt, zou ik niet durven zeggen.

Het schillen is alleen mogelijk in Mei en de eerste weken van Juni, als de sapstroom in werking is. Tegen St. Jan, als de eikenstobben nieuwe loten gaan vormen, moet het werk in het bosch afgevoerd zijn. Daarom, en omdat er op stuk wordt gewerkt, wordt er zoo'n haast mede gemaakt. Het loon wordt berekend per mud schors van 136 pond; met hun viereen kon dit gezin, als het hout goed wilde schillen, 4 mud per dag maken. Maar dan moet er ook gewerkt worden van 's morgens 4 tot 's avonds 9 uur. De menschen zelf vinden dit niets bijzonders en zouden vreemd opkijken als men hen beklagde; zij zijn immers gekomen om te werken, en hoe eer het af is, hoe voordeliger voor hen. Met een achtuurs-werkdag, het democratische ideaal, komen zij er niet.

Op onze vraag, of dit „houten” misschien een bijzondere vaardigheid vereischt, dat het bijna uitsluitend door bewoners van een bepaalde streek der Veluwe wordt verricht, antwoordde de man eenvoudig, dat het alleen een kwestie is van hard werken, en dat willen ze overal niet, voegde hij er bij. Onwillekeurig maakten wij een vergelijking met sommige Amsterdamsche werklieden die er op uit zijn om zich zoo weinig mogelijk te vermoeien; dergelijke lijnentrekkers zouden voor dit werk niet deugen.

De keus van de plaats waar de hut wordt opgeslagen, is niet onverschillig. De hut mag niet lager gelegen zijn dan de omgeving, want dan loopt zij bij een stortregen vol water. Dit was hun eenmaal op een nacht overkomen, en zij hadden heel wat werk gehad om den kuil weer leeg te scheppen.

Met groote voldoening vertelde de vrouw, dat de Koningin onlangs, bij een rijtoer door de bosschen, ook bij hen was gekomen met een hofdame en een kijkje in de hut had genomen. De Koningin was niks niet grootsch geweest, maar had vriendelijk met hen gesproken en een portretje gemaakt van de kinderen. Of zij wel zeker wist, dat het de Koningin was geweest? Ja wisse, want toen de dames weer naar het rijtuig waren gegaan, was er een lakei gekomen met een geschenk in geld en de boodschap: Van de Koningin. Een paar dagen later waren er eenige „portretjes” in mooie lijstjes gebracht, waarmede zij zeer in hun schik waren en die zij hun leven lang zouden bewaren als een herinnering aan dit voorname bezoek. Daar zij er verscheiden exemplaren van had, was de vrouw op ons aandringen bereid, er een van af te staan, dat men hierbij gereproduceerd vindt. Achter de kinderen (eerste foto) ziet men een gedeelte van de hut; aan den voet van een boom staan potten, en een sauspantje hangt aan den stam.

De beide andere kiekjes, eveneens door H. M. de Koningin genomen, ontvingen wij van een eikschiller uit Uddel, die verderop in het bosch met zijn gezin aan het houten was en in een dergelijke hut als de straks beschrevene huisde. Men ziet dat de vrouw in een gat staat vóór het blok waarop zij het eikenhout klopt; de man is bezig, de schors op te stapelen en tot een bos te binden; de jongste telg speelt met vaders tabaksdoos. Ook deze menschen waren opgetogen over de vriendelijkheid en de mildheid van H. M. de Koningin.

* * *

Zoo trekken er ieder voorjaar een aantal gezinnen uit Nunspeet, Elspeet, Epe, Garderen en Uddel op uit, om overal waar groote partijen eikenhakhout gevonden worden, te gaan „houten”. „Eekschillers” noemt men hen in Gelderland, in de andere provinciën worden zij aangeduid met den algemeenen naam Gelderschen. In de meeste gevallen kunnen zij wel een onderkomen vinden in de schuur van een naburige boerderij, want deze werkzame, ordelijke menschen staan overal goed aangeschreven; waar die gelegenheid ontbreekt, bouwen zij zich een hut in het bosch, dicht bij hun werk, opdat zij geen tijd behoeven te verloop. Een maand, of 5, 6 weken blijven zij op dezelfde plek, en men staat verbaasd over de uitgestrektheid bosch, die zij in dien korten tijd vellen. En als het werk is afgevoerd, keeren zij met een goed gespekten buidel terug naar hun dorp, om hun gewone bedrijf van daglooner te hervatten.

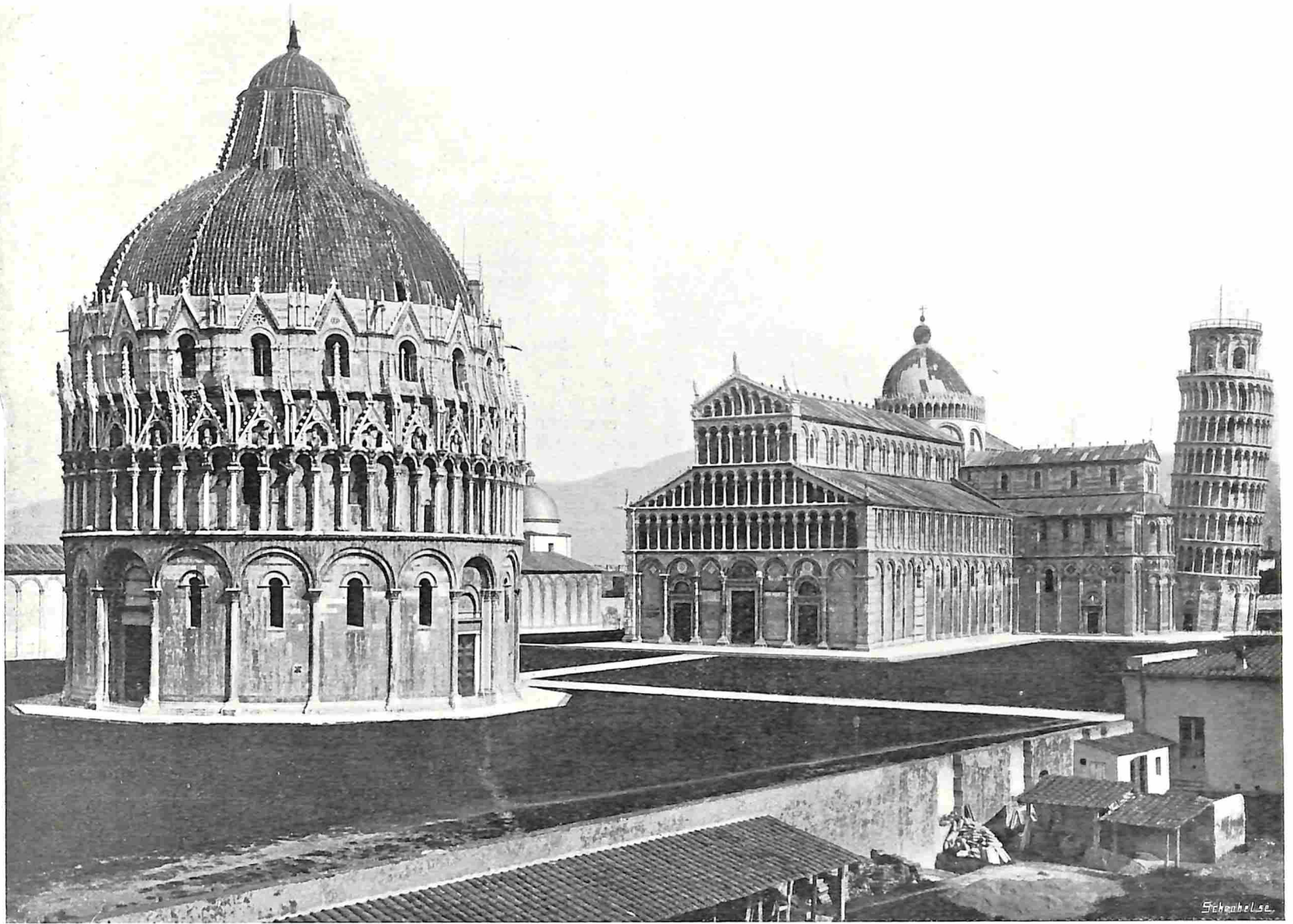
F. C. J. SCHEURLEER.

1) Bijl in den vorm van een kort, breed kapmes. 2) Het looizuurhoudende eikensap. 3) Schrander. 4) In het Geldersch dialect is bosch vrouwelijk. 5) Onweer.

PISA.

IK was gisteren in het oude Pisa, de eens zoo bloeiende zee-stad, „Nebenbühlerin” van het machtige Venetië en het rijke Genua. Het is nu een stil provinciestedje met een goede 27.000 inwoners, dat in zijn verlatenheid doet denken aan Brugge, welks aanblik echter artistieker en intiemmer is. Zijn breede kaden en straten, zijn groote vervallen

PISA. DE DOM, HET BAPTISTERIUM EN DE SCHEEVE TOREN.

paleizen, nu meest gebruikt voor scholen of universiteit, verhalen van zijn belangrijk verleden.

En men herinnert zich hoe de koene Pisanen zich opwierpen als strijders voor het christelijk geloof, hoe ze de woeste Saracenen uit Sardinië verdreven, strijd in Tunis voerden des vijands vloot bij Palermo vernietigden; hoe ze met onverschrokken stoutmoedigheid bezit namen van Corsica en de Balearen, in geestdriftig enthousiasme de kruisvaarders volgden en hun macht

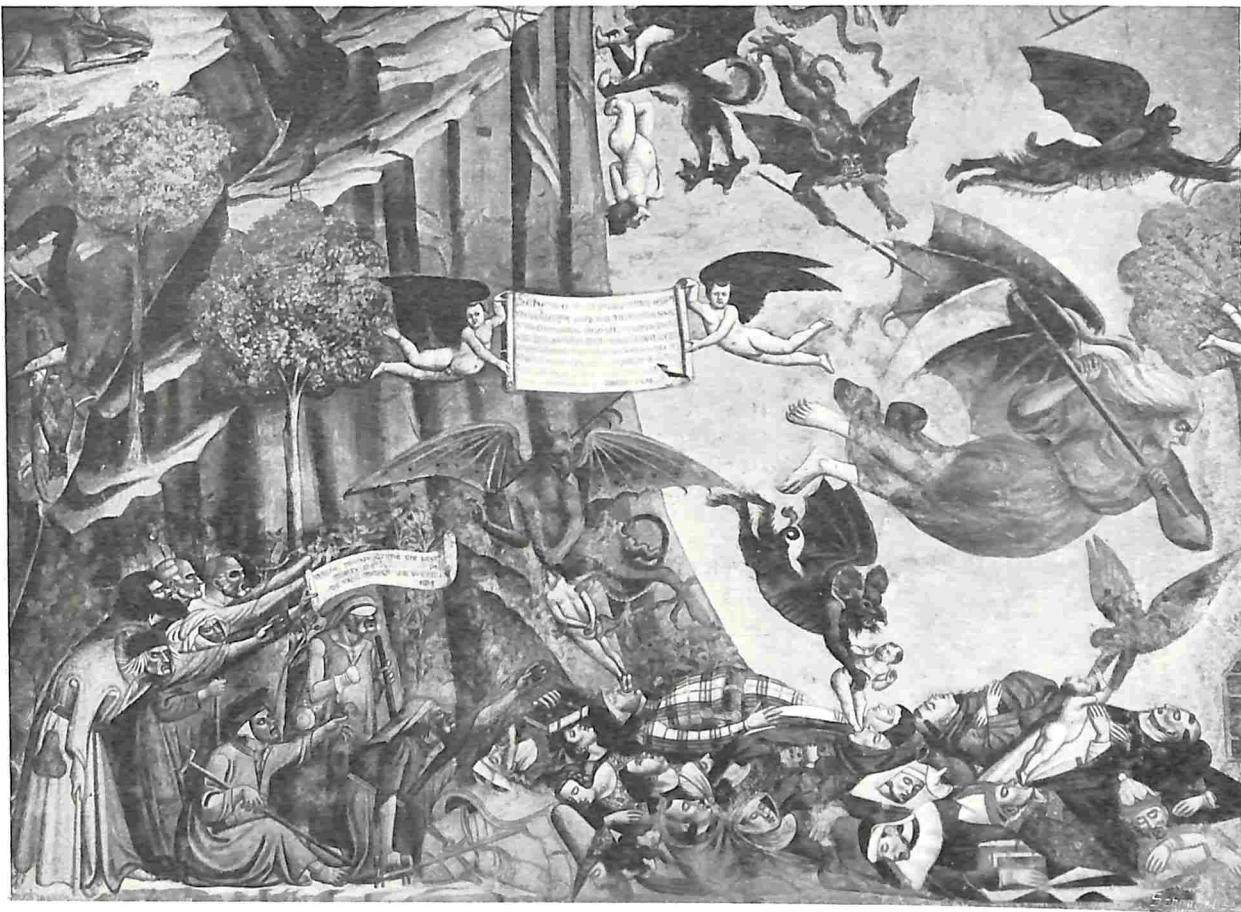
te land en ter zee zóózeer uitbreidden, dat ze in de 13^e eeuw tot ongekenden bloei geraakten.

Van alle kanten werden schatten en kostbaarheden aangevoerd uit de veroverde landen en zoo werden ook de 68 fraaie Grieksche dom steunen. Ja, de dom!

Wie dezen gezien heeft, vergeet hem niet zoo licht. Hij behoort tot de lieflijkste beelden die u onder Italiaansche indrukken bij-

blijven. Hij is vriendelijk en toch verheven, religieus en toch niet koud. Met zijn weelde van wit marmer, smaakvol versierd met andere kleuren, met zijn harmonische ruimte en fraaie doorkijk, tusschen alle mooie engelen van Gozzoli, zijn interessante reliefs van Niccoló Pissano, die van zooveel belang voor den ontwikkelingsgang der beeldende kunst waren, met zijn imponeerende mozaïeks van Cimabue, zijn rijke marmeraltaren en kostelijke bronzen deuren, laat deze toren een vroolijker en in-tiemer indruk achter dan het de meeste Italiaansche kerken doen.

Interessant ook is deze Romeinsche basilica, zonder gewelfbouw, als zijnde een prachtig voorbeeld van den romaansch-toskaansche stijl die in de kathedraal te Lucca en San Miniato te Florence alsook in Pistoria navolging vond. En in denzelfden trant is het fraaie Baptisterium met zijn wondervollen preekstoel en den merkwaardigen witmarmeren toren gebouwd, die nu al zeven eeuwen lang in

PISA. DETAIL VAN EEN FRESKO UIT HET CAMPO SANTO, VOORSTELLEND: „DE TRIOMF VAN DEN DOOD”, DOOR ANDREA ORCOGNA.

zijn dreigende houding volhardt. Al deze gebouwen, alsmede het poëtische Campo Santo wier wanden de realistische fresken der „Trionfo della Morte” sieren, liggen tezamen op één groot plein gegroepeerd, nog gedeeltelijk omgeven door den ouden stadsmuur.

Zoodat men zich, dáár zijnde, eeuwen terugwaant, in de langvervlogen tijden toen de rijke stad, op 't toppunt harer macht en beziel met een heiligen religiedrang, besloot tot het oprichten van die kostbare kunstwerken.

Pisa heeft niet als Florence gekend de hartstochtelijke partijwoede zooals die geheerscht heeft tusschen Welfen en Ghibellijnen, tusschen Pazzi en Medici en mist aldus de nauwe straten, de groote, sombere en toch in hunne grootsche kracht zoo overweldigend mooie paleis-vestingen die de oude Florentijnsche stad zoo eigen zijn. Zijn geheele bouwtrant wijst op den rijken opbloei van eene groote handelsstad, die niet noodig had zich tegen eigen burgers te verdedigen en zijn kracht kon concentreeren op een machtige zeevloot.

Niettegenstaande het streven der Tuturisten zal het wel nooit weer tot ouden bloei oprijzen maar integendeel meer en meer al het eigenaardige der „Villes Mortes” aannemen, zooals het dit al in zoo hooge mate bezit.

C. J. R. v. L.

BATAVIASCH E VRUCHTEN.

PAPAJA. (*CARICA PAPAJA*).

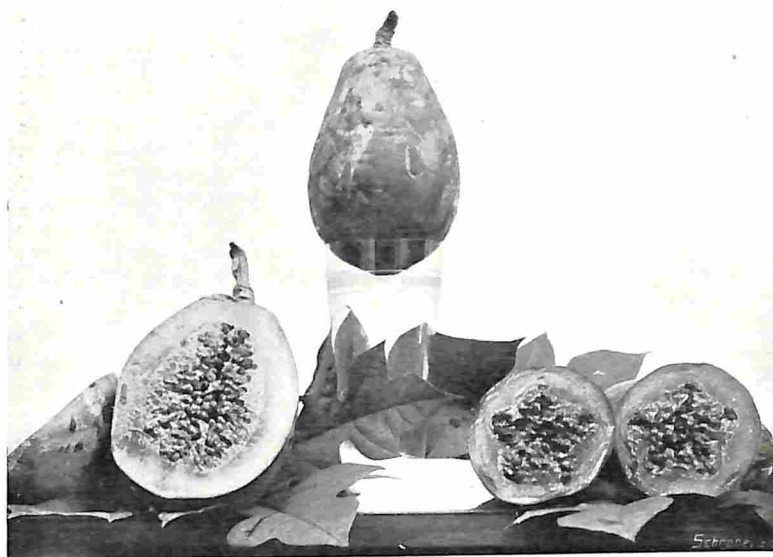
OMDAT deze vrucht veel op meloen en pompoen lijkt, wordt de boom, waaraan zij groeit, wel eens „meloenboom” genoemd. Het is een lobbige, éénhokkige vrucht, met week vleesch, waarbinnen aan vliezige zaad dragers een oneindig aantal pitten. Geheel op dezelfde wijze als bij meloen de pitten verwijderd en daarna het vruchtvleesch met een lepel uit de schil geschept wordt, handelt de Europeaan in Indië met de papaja-vrucht.

De gewone inlandsche soort papaja is de uit Karië in Klein-Azië overgebrachte en is dan ook onder den naam van Karische papaja of *Carica papaja* algemeen bekend. Wel is sedert een vijftigtal jaren op Java, speciaal in Java's Oosthoek, een Zuid-amerikaansche, zoogenaamde reuzen-papaja, met vruchten van somtijds meerdere kilo's zwaar, geïmporteerd, doch deze soort heeft een intensen muskaatsmaak, die bij het eerste gebruik wel aantrekt, doch spoedig tegenstaat. Vandaar dat deze soort weinig gezocht is.

De *Carica papaja* dan, waarvan op de afbeelding de grootte door vergelijking met de bekende bijstaande mede gefotografeerde voorwerpen op te maken en de vorm te zien is, is in rijpen toestand diep oranjegeel, zoowel van schil als van vruchtvleesch. De pitten, die met de zaad dragers één glibberige massa lijken, zijn grauw-zwart van kleur en doen in uiterlijk denken aan kaviaar. Deze volkomen juiste vergelijking vond ik onlangs in het tijdschrift „Zur guten Stunde”, waar een Duitscher, in enthousiaste bewoordingen den lof verkondigt van sommige producten der vaderlandsche koloniën „Na de pitten van papaja aldus met de Duitse délicatesse bij uitnemendheid te hebben gelijkgesteld, gaat hij verder en noemt liefhebbers van papaja zelfs „die richtigen Caviaresser”, doch vergeet in zijn extase daarbij, dat de pitten, die dan toch alleen en dan nog slechts in vorm, volstrekt niet in smaak op kaviaar lijken, niet gegeten, doch als waardeloos weggeworpen worden. In werkelijkheid is de smaak der pitten overeenkomstig dien van waterkers.

Allerlei verhalen hoort men over den groei en de eigenschappen van papaja. Overdreeven, dikwijls onjuist als zij zijn, berusten zij meestal wel op feiten, doch op onvoldoende nauwkeurige waarneming daarvan. Zoo verhaalt bij voorbeeld de meer genoemde schrijver Bisschop Grevelink, dat de papaja-boom bijzonder snel groeit, en wel zóó snel, dat hij in drie jaren tijd na de planting van het zaad, draagt. Bedoeld is natuurlijk „voor het eerst” of „reeds” draagt. Welnu die snelheid in ontwikkeling is veel grooter. Herhaaldelijk nam ik proeven en hield nauwkeurig aantekening van mijne bevindingen, waardoor mij is gebleken, dat zaad onder normale omstandigheden tot ontwikkeling gekomen en opgegroeid planten voortbrengt, waarvan de vrucht dragende in acht à negen maanden na het uitzaaien meerdere volgroeide en reeds rijpe papaja's dragen! De boomen zijn dan acht à negen voet hoog en hebben een halven Meter boven den grond een doorsnede van 15—20 c.M. Of echter nu wel van „boomen” mag gesproken worden, betwijfel ik, immers de stammen zijn inwendig sponsachtige kolommen, die doen denken aan dikke vliertakken. Zij zijn zoo weinig beworteld, dat een knaap, zonder moeite zoo een „boom” vermag om te trekken.

Ook het verhaal, dat de papaja-boom even snel vergaat, als hij ontstaat, is minder juist. De binnen het jaar rijpe vruchten dragende plant is na een achttal jaren uitgeput en sterft. De verhouding tusschen die beide tijden is, dunkt mij, evenredig aan die voor de meeste vruchtboomen geldende. Vertakken doet de papaja-boom zich niet, doch van zeer vele raakt de top, door achteloos afslaan of wind verloren, waarna op de gewonde plaats meerdere nieuwe uitloopers uitspruiten. Elk der jonge uitloopers wordt dan dik als een gewone papaja, terwijl de moederstam elk dezer in omvang ruimschoots overtreft. Dergelijke planten nu zijn de zoogenaamde vertakke papaja's, die meer

PAPAJA. (*CARICA PAPAJA*).

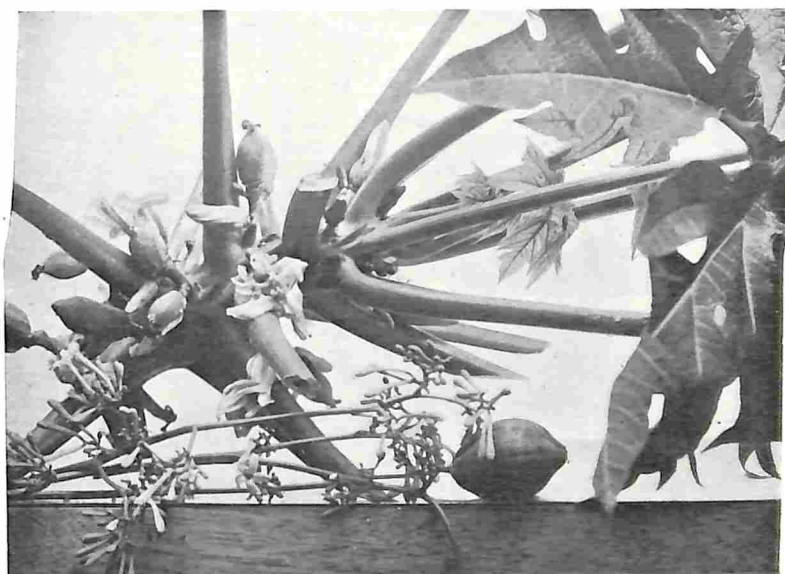
vruchten voortbrengen en langer leven dan de normale, enkelstammige papaja's. Die vertakte exemplaren zijn in de tuinen steeds gevaarlijke gasten, want hoewel hunne wortels niet meer ontwikkeld zijn dan die van de enkelstammige, hebben zij een veel omvangrijker bladerenkroon. Daardoor zijn zij dus nog meer dan reeds gewoonlijk, aan omwaaien en omvallen onderhevig en richten dan in hun val veel grooter onheil aan dan anders.

Het Hollandsche spraakgebruik onderscheidt gewoonlijk vrouwelijke papaja's van mannelijke, alsof de eerste alleen vruchten zouden dragen. Juist is dit niet, want aan de bloemtrossen der mannelijke boomen, dit zijn die, waaraan geen eetbare vruchten tot ontwikkeling komen, komen aan de uiteinden meestal een paar vrouwelijke bloemen voor, die kleine, waardeloze vruchten produceeren. Dat soort noemt de inlander dan ook juister „papaja gantoeng”. De mannelijke bloemen, oranje-geel gekleurd, groeien in lange, neerhangende, ijle trossen, de licht groenige grotere, vrouwelijke spruiten, elk aan een korten steel, tusschen de bladeren op den stam uit. Tot toelichting moge het plaatje van de „papaja-bloemen” dienen. Het toont op den voorgrond eenige bloemtrossen van den „mannelijken” boom, met een papaja gantoeng er aan („gantoeng” beteekent hier „afhangend”), terwijl daarachter, op het bord, de top van een plant werd gelegd, waaraan de wijze van blader-inplanting en, tusschen de bladstelen, de vrouwelijke bloemen met de van groote stempels voorziene vruchtbeginsels zijn op te merken.

Het inlandsche volksgeloof wil, dat alleen die planten goede vruchten zullen dragen, die ter plaatse, waar het zaad aan de aarde werd toevertrouwd, zijn opgegroeid, zoodat uitgegraven jonge plantjes, die naar elders overgeplant worden, steeds mannelijke, voor vruchtvorming ondeugdelijke exemplaren (papaja gantoeng) zullen blijken te zijn.

Om te weten of en zoo ja, welke feiten aan dit geloof ten grondslag lagen, deed ik herhaaldelijk zeer jonge planten door inlanders, zonder eenige cultuur-aanwijzing te geven, dus op de bij hen gebruikelijke zorgeloze wijze, overplanten, waarvan werkelijk het gevolg was, dat hoewel weinige toch alleen mannelijke papaja's opwies. Maar ook bleek, dat die zeer enkele mannelijke exemplaren het overschot vormden van de tientallen, waarmee de proef genomen werd, zoodat de conclusie voor de hand ligt, dat papaja's overplanting moeilijk verdragen en de kans tot voortbestaan voor de waarschijnlijk meer krachtige mannelijke soort, iets grooter is, dan voor de zwakkere vrouwelijke.

Ook het verhaal, dat „om hetzij vleesch of gevogelte malsch te maken, er niet meer noodig is, dan het twee of drie uren aan

BLOEMTROSSEN VAN PAPAJA.

den boom (d.i. papaja-boom) te hangen", is ontzettend overdreven en ware het niet, dat de geloofwaardige schrijver daarvan er bijgevoegd had: „Ik heb het herhaaldelijk beproefd en kan van de goede uitwerking getuigen", dan zou ik het als zuiver product van fantasie beschouwen. Waarschijnlijk is echter, dat de verhalen herhaaldelijk geconstateerd heeft, dat dit malsch worden na eenige uren plaats had, dus dat het vleesch langer dan gewoonlijk in Indië het geval is, tijd heeft gehad om te „besterven", vóór het ter bereiding werd afgegeven en dat hij ten onrechte de gevolgtrekking maakt, dat de soort van boom, waaraan het vleesch hing, dit malsch worden veroorzaakt had. Het verhaal, hoe dan ook, berust echter op de eigenschappen van het melksap, dat papaja in groote hoeveelheid bevat en welke met die van pepsine overeenkomen. Uit dit melksap, dat uit inkervingen der vrucht rijkelijk vloeit, — op de doorsneden der gefotografeerde vruchten te zien — en gewoonlijk „papaine" genoemd, wordt, als werkend bestanddeel „papayotine" bereid, dat om zijn eiwit oplossend vermogen een gezocht geneesmiddel geworden is. Dr. Witte te Rostock, fabrikant van pepsine en papayotine, schreef indertijd omtrent deze stof: „papayotine is een droog, wit, bijna reukeloos poeder, in water gemakkelijk oplosbaar tot een zwak-zure, gomachtige, sterk schuimende, samentrekkend smakende vloeistof. Een tiende gram werd met tien gram fijn gesneden vleesch en vijftig gram water een uur lang bij zeven en dertig graden gedigereerd. Was aan de vloeistof een half procent zoutzuur toegevoegd, zoo was reeds na een half uur het vleesch veranderd in een sterk gezwollen, geleachtige brei, waarin men nog slechts weinige geïsoleerde spiervezels verdeeld zag."

Aan deze de digestie zoo bevorderende eigenschap dankt de papaja dan ook in hoofdzaak hare bekendheid bij de Europeanen in Indië, die haar niet alleen gaarne aan tafel zien, maar ook dikwijls op voorschrift van den dokter als voedsel moeten gebruiken. Bij sommigen zou het voortgezet gebruik van papaja van invloed zijn op de huidskleur, die dan geel wordt. Of dat geel worden nu wel door het eten der vruchten ontstaat, dan wel door de ziekte, waartegen zij als geneesmiddel gebruikt worden, wensch ik buiten beoordeeling te laten.

Op zich zelf heeft het vruchtvleesch weinig aantrekkelijks, het is flauw zoet en wordt door den gezonden verbruiker meestal smakelijk, ik zou bijna zeggen, onherkenbaar gemaakt door toevoeging van suiker, portwijn of cognac en citroensap. Zieken, die de vruchten zonder dergelijke toevoegingen moeten eten en van de beste kwaliteit dus de meest smakelijke verlangen, zijn meestal aangewezen op het product van eigen aanplant, of van eenen door Europeanen verzorgde, want de inlandsche verkoopers brengen maar zelden goede vruchten ter markt.

En toch is de cultuur van goede papaja de eenvoudigst denkbare.

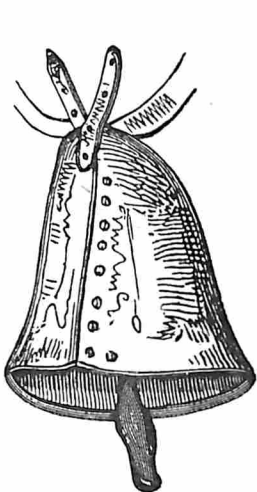
Voor den aanplant zorgen de vogels, die van de zaden aten en slechts waar te vele planten hinderlijk zijn, wordt de overvloed uitgetrokken. De plaats, waar de zaden neervallen, is vrij onverschillig; de papaja stelt weinig eischen aan licht en lucht, zij groeit op den schraalsten grond, tusschen gras, in muurspleten, op mestvaalten en op puinhoopen. De grootste kans van voortleven bestaat voor de aan den voet van muren opgekomenen. Dáár staan zij het minst in den weg, worden dus niet vertrapt, of in het voorbijgaan stuk gerukt. Als het ware onopgemerkt ontstaat een met vruchten beladen boom.

Bepaald goede papaja's worden te Batavia nog met acht à tien centen per stuk betaald.

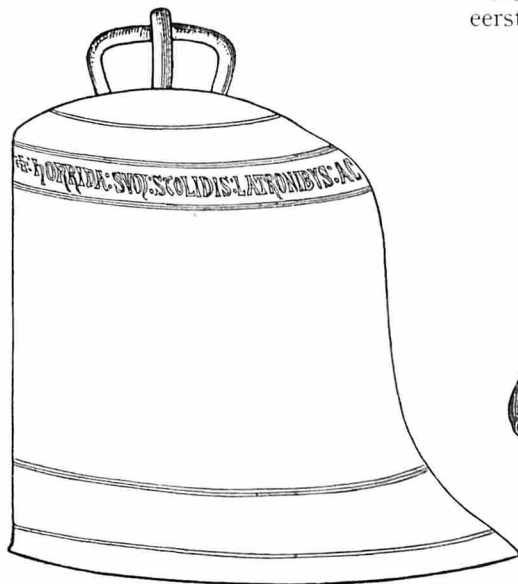
EEN PRAATJE OVER KLOKKEN.

WIJ leven haastig, wie van ons is hiervan niet overtuigd? De eene indruk verdringt den andere en tijd tot verwerken is slechts het voorrecht van enkelen, die de kunst van beperking verstaan.

Wie denkt tegenwoordig anders aan een klok, dan om haar slagen te tellen en den tijd te meten, die opvolgende

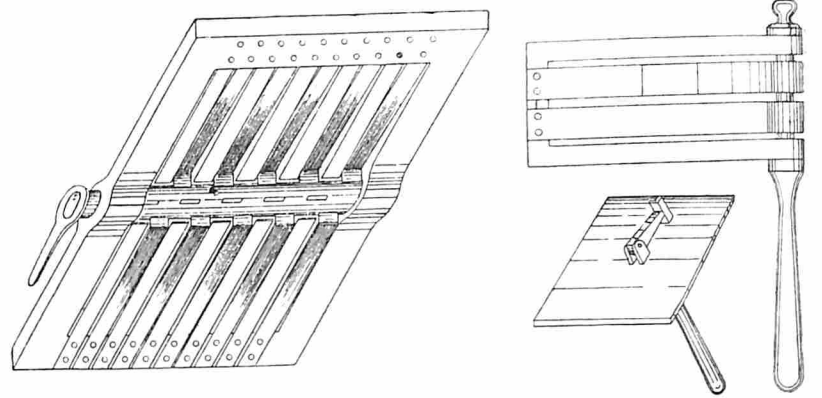
Klok in den vorm van een hoebel. Het Stedelijk Museum te Keulen bezit er een bestaande uit drie aan elkander geklonken platen. Vermoedelijk 613.

Klok uit 1261.

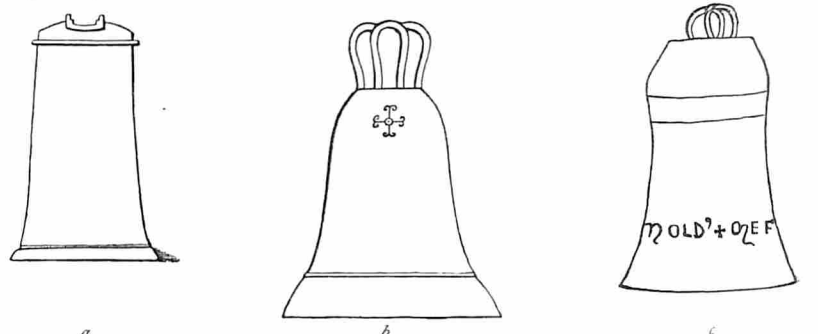

Klokken uit de dertiende eeuw; van links naar rechts: klok uit 1238; klok uit 1278.

Ratel en klep of klipklap.

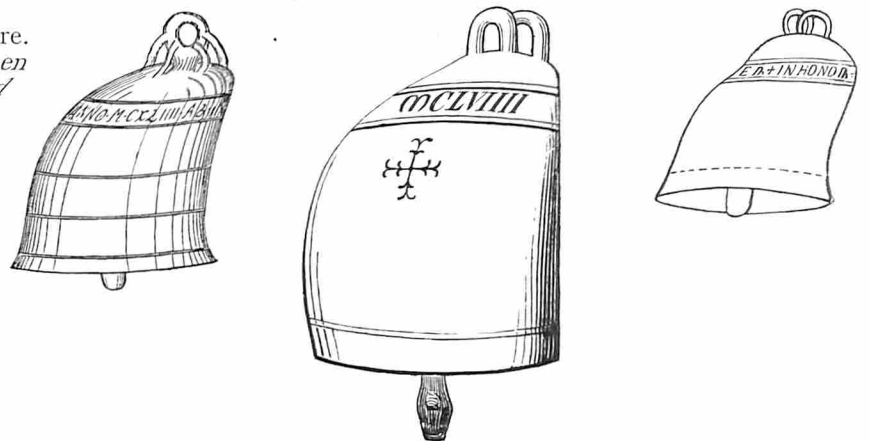
feiten scheidt? Wat meer zegt, men maakt sprekende geen onderscheid meer tusschen uurwerk en klok. Is dit wel billijk tegenover dien metalen mond, die meestal eeuw in eeuw uit van zijn verheven standpunt weer en wind trotseerende, den mensch toch niet alleen het scheidende uur toeroept? Onze bij uitstek praktische tijd beperkte wel haar werkring; gewillig liet zij zich dien be-

Klokken zonder vermelding van jaartal. a. suikerbroodvormige klok, de kroonten deele afgebroken; b. komkommervormige klok; c. zonderlinge vorm van klok.

snoeien, fier en overtuigd als zij was, dat, wat ook wissele en verandere, wij haar toch niet zullen kunnen missen.

Wellicht gunt men mij een spanne tijds om over het heden en verleden der klok te spreken, want ook zij heeft haar geschiedenis, ouder dan menige familie, die prat op haar stamboom gaat, en wat haar verspreiding betreft, vindt men hare afstammelingen

Klokken uit de twaalfde eeuw; van links naar rechts: klok uit 1164; klok uit 1159; klok zonder vermelding van het jaartal.

onder alle volken van alle tijden, wanneer men althans ook de kleine bellen tot haar rekent.

Bij de Romeinen lezen wij, dat de bel of kleine klok gebruikt werd om het openen der baden aan te geven. Of zich reeds de eerste Christenen dadelijk van klokken bedienden als vereeni-

Hofnar met narrenkap, schepter en belen.
Naar een houtsnede uit Sebastian Munsters Cosmographia (1552).

gingsteeken, is onbekend. Uit mededeelingen der vierde eeuw mogen wij besluiten, dat dit toen wel het geval was en dit in aansluiting aan het Oud-Testamentisch gebruik van de zilveren trompetten tot oproeping der vergadering 1).

Stellige berichten omtrent het gebruik der klokken voor het oproepen ter godsdienst-oefening krijgen wij eerst in de zesde eeuw en Italië wordt als het vaderland der klok genoemd en meer bepaald Nola in Campanië. Volgens sommigen zou de benaming Nola voor een kleine klok of bel, en Campana voor een groote klok hiermede in verband staan. Anderen betwijfelen, wellicht terecht, deze af-

leiding. Hetgeen echter niet wegneemt, dat sommigen de woorden „Campana” en „Nola” zelfs aan een persoon koppelden, namelijk aan den bekenden bisschop Paulinus van Nola, ongeveer 400, als uitvinder van de kerkklokken. Terecht wijzen de bestrijders dezer meening op het feit, dat in de beschrijving van de twee door dien bisschop gebouwde kerken, klokken met geen enkel woord vermeld worden.

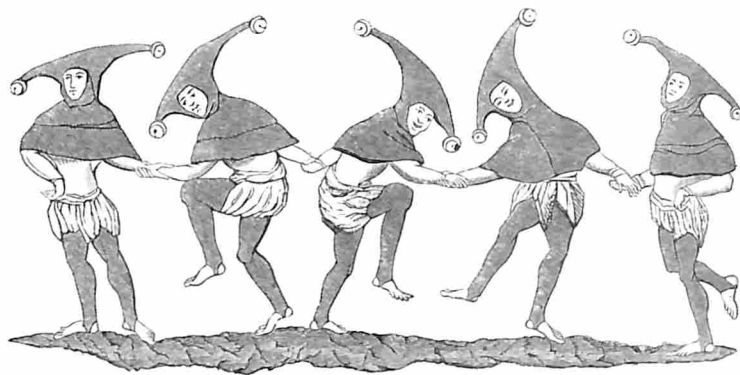
Wat ook in deze aangevochten moge worden, niemand betwist ten slotte aan Italië de bakermat der klokken te zijn. Wellicht gingen zij uit den Romeinschen tijd ongemerkt in den Christelijken over.

Alvorens echter algemeen voor kerkelijke doeleinden in gebruik te komen, moest nog geruime tijd verlopen. Soms moest zij een stuk poëzie verdringen, zoo b.v. in de nonnenkloosters te Bethlehem, waar de zusters zich des morgens verzamelden na het zingen van het woord „Halleluja” door de non, die het eerst ontwaakte.

Welluidender zal daarentegen haar stem geklonken hebben, dan de wekhamer, dien de abt in sommige kloosters op de celdeuren liet vallen, om den monniken te herinneren aan het „Ora et labora”.

Die wekhamers vinden wij nog in de zevende eeuw en zelfs in de late middeleeuwen. Uit hen ontwikkelden zich de zoogenaamde heilige planken, die zich zelfs naast de klokken in het Oosten handhaafden.

In de Grieksche kerk bestaat haar gebruik hierin, dat een geestelijke met een hamer op een lange, dunne plank, die hij voor zich uit met de linkerhand balanceert, volgens een bepaalden rhytmus klopt en door dit slaan op verschillende plaatsen aan

Voorstelling van het deelnemen aan het vroegere vieren in Frankrijk van het „Festum Stultorum sivi fatuorum” door dankende kerkdienaars en choorknapen, uitgedost met ezelsoren voorzien van belen.
Naar een miniatuur, voorkomende in een handschrift uit de achttiende eeuw.

de plank sterkere en zwakkere, hogere en diepere tonen ontlokt. Dit instrument is onder den naam van „Semantron” bekend.

Maar wij doolden af, keeren wij tot de klokken terug, wier gebruik in de zevende eeuw voor kerkelijke doeleinden in het Westen toenam, echter nog niet zoo, of haar geluid was voor de belegers van Sens in 615 nog schrikwekkend, toen de bisschop haar liet luiden, om de inwoners ter verdediging saam te roepen. Gaandeweg worden echter hare klanken onafscheidelijk aan het begrip kerk, vooral in Engeland.

Uit de wijze, waarop de klokken verwijderd werden, toen in Spanje de vrijheid van godsdienst opgeheven werd, die tot 850 heerschte, blijkt, dat zij boven de kerkdaken hingen.

Het gebruik van meer dan één klok leidde tot het bouwen van klokkentorens.

Sedert het midden van de negende eeuw vindt men de klokken niet alleen in de steden en kloosters, maar ook op de dorpen 2).

Wanneer wij de opschriften der oude klokken lezen, dan blijkt hieruit, dat men hun bovennatuurlijke krachten toeschreef, waarbij in de eerste plaats het verdrijven van den Booze en zijne helsche machten. Die bijzondere gaven en krachten ontleenden zij, volgens het volk, aan hare wijding, al trok reeds Karel de Groot tegen dit bijgeloof te velde. Alleen de klok, voor wereldlijke doeleinden gebruikt, werd niet gewijd.

Deze wijding was als het ware een doop en in de late middeleeuwen bestond voor het volk geen verschil tusschen een klok en een kinderdoop. De peters moesten een aan de klok gebonden koord vasthouden, den wijbisschop den naam van de klok nazeggen en een vereering doen; zelfs werd aan de klok een doopkleed aangetrokken. De tegenwoordigheid van den hoogen geestelijke, die een geschenk moest hebben en het daaropvolgende doopmaal sleepten groote kosten na zich, zoodat men liefst vele en rijke getuigen noodigde. Wij vernemen dan ook stemmen tegen het opdrijven van de kosten, waarbij zich vooral in de 16de eeuw andere van theologischen aard voegden. De slotsom is geweest, dat de Katholieke kerk de klokkenwijding handhaafde en de Protestanten zich beperken tot hoogstens een klokkenpreek. Hierdoor

Vrouw (1450—1500) uitgesneden japon, afgezet met een band belen.

Man (1400—1450) met breeden bandelier, dwars over den schouder tot de heup, voorzien van belen.

Krijgsman, veertiende eeuw, belen aan den gordel.

hebben de klokken van Protestantschen oorsprong meestal geen namen.

De gebeden, voorkomende in de wijdingsliturgie duiden op een tweeledig doel van de klokken en wel als teeken, stem tot samenroepen, en tot afweer van demons en hun invloed. Deze doeleinden werden later nog uitgebreid, waardoor de behoefte aan meerdere klokken ontstond en wel van verschillende tonen. Zoo bepaalde Karel Borromeus, overleden in 1584, voor zijn diocees, dat een kathedraal zeven of ten minste vijf klokken, een collegiale kerk drie, een parochiekerk drie, ten minste twee klokken moest bezitten. Van deze klokken werd bij bepaalde gelegenheden slechts één gehoord, bij andere meer, bij bijzondere plechtigheden alle klokken, soms zelfs alle klokken van de plaats.

Oorspronkelijk alleen in dienst van de kerk, ging zij allengs ook in wereldlijke diensten over en kregen de klokken namen in verband met hun doel. Zoo vinden wij de Zondagsklok, dominica of preekklok, die bij voorkeur des Zondags het begin van de godsdiensttoefening aankondigde. Zij wordt met tusschenruimten van een half uur of een kwartier, drie of twee keeren geluid. Dit herhaalde luiden dient tot waarschuwing van veraf wonenden. Het eerste luiden wordt het „voorluiden”, het laatste „inluiden” genoemd en heeft gewoonlijk met alle klokken plaats.

's Zaterdagavonds heeft, evenals aan den vooravond van groote feesten, het avondluiden plaats. Dit dient tot voorbereiding tot den Zon- of feestdag. Voor de diensten in de week wordt meestal één klok gebruikt. Op sommige dorpen en kleinere plaatsen wordt vóór het toedienen van den doop en het voltrekken van huwelijken geluid, dat echter onder bepaalde omstandigheden achterwege gelaten wordt.

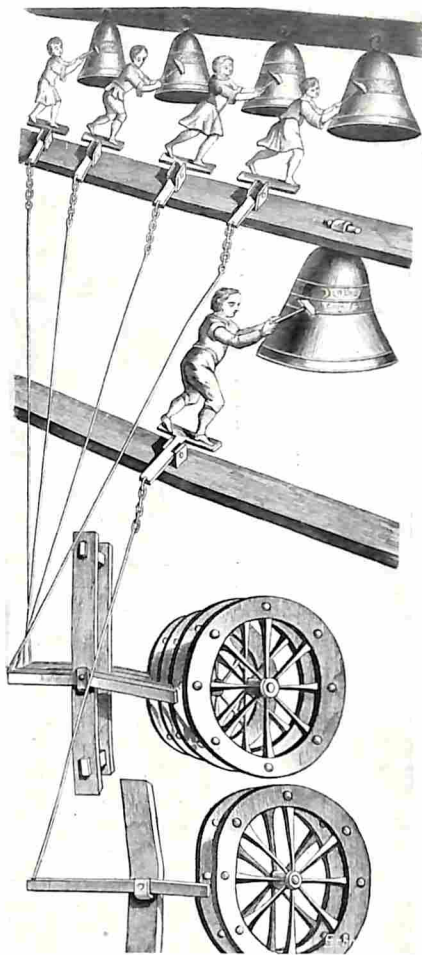
Wellicht is het aan velen onbekend, dat in ons land nog een gemeente is, namelijk Heerenveen, waar het begin van de godsdiensttoefening met trommelslag wordt bekend gemaakt. De trommelslager verschijnt vóór de kerk, trekt de plaats trommelend door en eindigt weer vóór de kerkdeur, waarna de dienst begint.

Bekend is het zwijgen der klokken van de Roomsche Katholieke kerken ten teeken van rouw gedurende de laatste drie dagen van de stille week. Dan duiken weer herinneringen aan de vroegere heilige planken op in den vorm van ratel en klep, meestal gehanteerd door de jeugd, zooals dit nog b.v. in Limburg hier en daar geschiedt. Oudtijds ging dan, zoo dikwijls anders de klok luidde, de hondeslager met een ratel de parochie rond „om 't volck 't samen te roepen”.

In sommige torens hangt een groote, gewoonlijk zeer moeilijk in beweging te brengen, klok, die slechts bij hooge feestelijke gelegenheden gebruikt en feestklok genoemd wordt. De moeilijkheid om haar te luiden en de eischen, die zij aan den toren stelt, beperken haar gebruik.

Tot deze soort van klokken rekent men ook de klok, die in sommige streken van Duitschland elken Vrijdag geluid wordt, ter herinnering aan het Scheiden van den Heiland, of des Donderdagsavonds tot aandenken aan den Zielesrijd van den Heer in den Hof van Gethsemané.

Aan deze soort van klokken sluit zich verder de Vreugdeklok aan. Haar naam duidt reeds haar doel aan. Zij moet jubelen op hoogtijden, bij blijde inkomsten, het vieren van overwinningen, sluiten van vrede, enz. Haar oorsprong moet hierin gezocht worden, dat hooge wereldlijke of geestelijke personen bij hun intocht in de stad het eerst naar de kerk gingen.

Klokkenspel in den toren van de H. Lambertuskerk te Luik, in 1794 vernield.

Noemden wij tot nog toe klokken, wier klanken niet dagelijks gehoord worden, anders is het met de uurklok, die waarschijnlijk haar ontstaan te danken heeft aan Paus Sabinianus, die in het begin van de zevende eeuw de kanonieke uren 3) door klokkenklank liet aangeven.

Als een overblijfsel hiervan vindt men in sommige streken nog het morgen-, middag- en avondluiden door de bidklok 4). Hoe menige schilder heeft aan hen een motief ontleend in verband met het leven van den landman, die uit gebrek aan uurwerken, zijn dagverdeeling naar dit luiden richt.

Dat avondluiden 5) is al zeer oud en klimt in Engeland tot het midden van de elfde eeuw op, als teeken van uitdooven van vuur en licht. Een maatregel met het oog op de eertijds houten gebouwen stellig niet overbodig. Hier sloot zich de Wijn- of Drinkklok aan, die reeds in Frankrijk in de 12de eeuw voorkomt en het sluitingsuur aangaf. Eerst later kreeg dit avondluiden een godsdienstig karakter door het voorschrijf, om door een driemaal „Ave-Maria” de Menschwording van den Heer te vereeren.

Het morgenluiden 6) als een wekstem en roep ter vroegmis is zeker zoo oud als het gebruik van de klokken. In de rode eeuw verbond men daarmede het aandenken aan de Opstanding van den Heiland, als bidklok komt zij vermoedelijk reeds in de 12de eeuw voor en werd in de 15de eeuw algemeen.

Het middagluiden, als zoogenaamde Turkenklok, berust op een besluit van Paus Calixtus III, die kort na zijne consecratie het middaggebed tegen de Turken invoerde. Lodewijk XI voerde de middag-Ave-Maria-klok in, om te bidden voor den algemeenen vrede. Op den Rijksdag te Spiers, 1542, werd het middagluiden voor het Deutsche Rijk tegen het Turkengevaar aanbevolen.

Een andere rubriek van klokken vormt de doodsklok 7). Het was oorspronkelijk een bidklok, die op verlangen van vrome stervenden geluid werd, om de voorbede van de geloovigen te vragen voor een zacht en zalig uiteinde. Sporen van dit soort van luiden vindt men reeds in de 8ste eeuw.

Allengs werd het gebruik om het overlijden zelf aan te geven en kon men uit de wijze, waarop dit geschiedde, afleiden of een man, eene vrouw, of een priester was heengegaan. De bewoners van IJsselstein danken aan dit gebruik den scheldnaam van „apenluiders”. Een welgestelde boer, Kees genaamd, wonende buiten de stad, had een aap van denzelfden naam. Toen de populaire aap stierf, verspreidde zich snel de mare, dat Kees gestorven was. Een volijverige en voortvarende koster, denkende, dat de boer overleden was, meende de familie geen beteren dienst te kunnen doen, dan hem te overluiden. Spoedig bleek de vergissing, maar de eerbare IJsselsteiners werden sinds dien tijd, dank zij hun koster, apenluiders genoemd.

(Slot volgt).

F. A. HOEFER.

1) Num. X, v. 2—11.

2) De dorpsklok werd soms „buurclocke” genoemd.

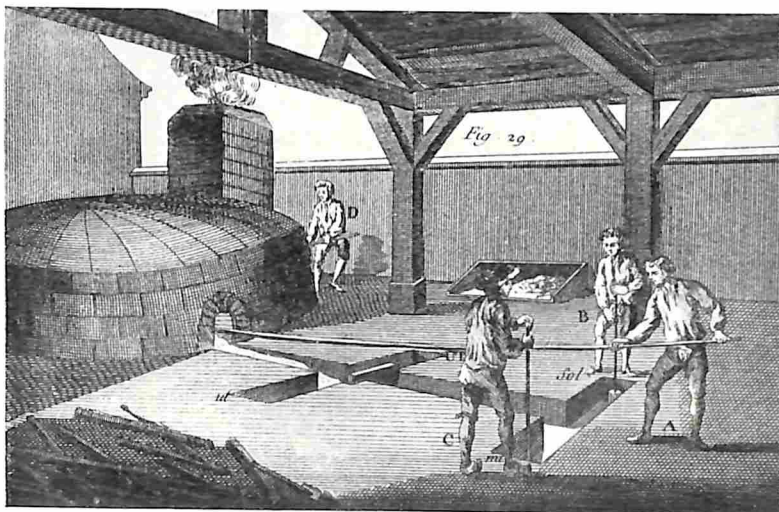
3) De zeven uren of getijden van de gebeden van den Brevier: metten en lauden, primen, tiercen, sexten, nonen, vespers en completten. Prime, tierce, sext en nones zijn het eerste, derde, zesde en negende uur van den dag, te rekenen van zes uur in den nonen. Vergel. Ps. CXIX, v. 164.

4) De „bedelocke”, die de menschen oproept tot het verrichten van devotie.

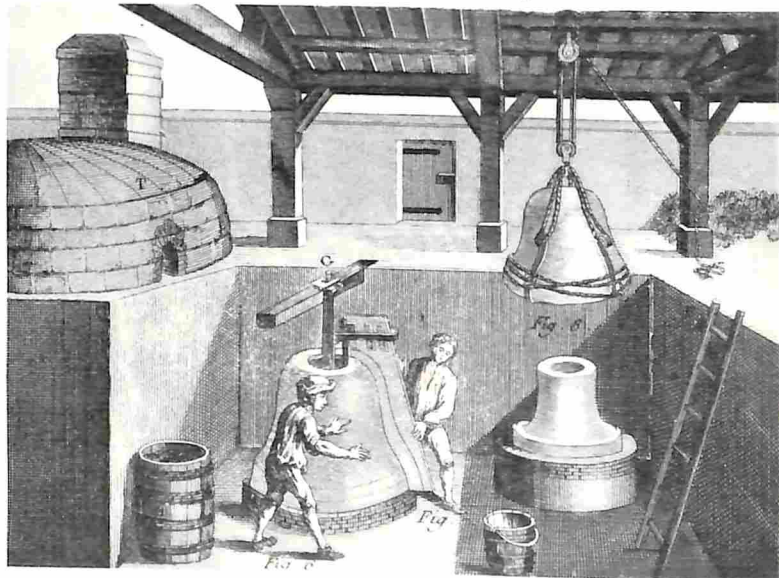
5) Bij ons te lande sprak men wel eens van de „Drabelocke”, die 's avonds geluid werd als dien voor de werklieden om het werk te eindigen.

6) Zij wordt ook wel de „Endelclocke” genoemd.

7) Het geschiedde door de „dachlocke” of morgenklok.

Klokkengieterij. Het gieten der klokken. De dichtgemaakte kuil met gietkanaal voor vier klokken.

Klokkengieterij. Voorstellende de werkzaamheden in den gietkuil. Rechts de kern, de binnen-vorm van de klok, waarboven de mantel. Daarnaast het vervaardigen van de valsche klok. Links (V) de smeltoven.